

LÜHIDALT

Juris Leimanis. Mustlased Läti metsades, taludes ja laataidel. Tõlkinud Hannes Korjus, värsside tõlge Contra (Margus Konnula). Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2022. 191 lk.

2005. aastal andis Läti kirjastus Zinātne uuesti välja Juris Leimanise 1939. aastal ilmunud roma elulaadi ja pärimust kirjeldava läti keelse raamatu, lisades sellele folklorist Māra Viksna sissejuhatause, mis tutvustas autori, „Läti esimese mustlas-kirjaniku” kõrval tema kasuisa, folkloorihuvilise roma Jānis Leimanise elukäiku ja kaastööd Läti rahvaluule arhiivile.¹ Jānis Leimanis kogus roma folkloori eri paigus Lätis, aga ka Eestis ja Leedus, ning aitas pojalt väljaannet koostada (lk 15). Eesti-keelses tõlkes on Viksna saatesõnale lisatud Eesti uuema põlvkonna roma keele ja kultuuri uurijate Anette Rossi ja Eva-Liisa Roht-Yilmazi ülevaatlilik järelsõna Eesti romadest, roma folkloori uurimisest ja roma kultuuri eripäradest. Joonealustes on tõlgitud põhitekstis esinevad romakeelsed sõnad ja fraasid, samuti kommenteeritud Leimanise läti keelseid väljendeid, pakkudes kohati võrdlust eesti (murde)keelega. Lisatud on läti ja roma keele hääldusjuhised ning loend temaatilistest allikatest ja kirjandusest eesti, läti jm keeltes.

Eesti ajalooliste vähemusrahvuste seas on roma kultuuri käsitlemine jäänud taga-

plaanile, nii et väljaanne on tänuväärne täiendus Paul Ariste mustlaskeele- ja kultuurialaste tekstide kogule.² Ariste andis 1938. aastal välja brošüüri jagu Tartus kogutud mustlaste muinasjutte, mis tema teadustöödele lisatud folklooritekstide kõrval vahendavad eesti keelde kohalikku mustlasfolkloori. Muud eesti keeles avaldatud mustlaste muinasjutukogud on poola, vene jm keeltest tõlgitud. Nende kõrval annab Leimanise raamat aimu just siinse regiooni romade elust ja kultuurist: Eestis on läti romad olnud arvukaim grupp vene ja Laiuse romade kõrval.

On paraku vähe tuntud fakt, et Teine maailmasõda tõi juutide hävitamise kõrval kaasa roma genotsiidi, ka Eestis ja Lätis. Ainulaadne Laiuse mustlaskogukond hävitati täielikult. Nii kajastab Leimanise teos kadunud maailma, mil mustlased elasid rahu talurahvaga kõrvu, kuigi olid kimpus enda kohta käivate stereotüüpidega. Kõnekalt vaeb esimene lugu koolihariduse andmist: ehkki kogukonnas kostub nurnat, otsustab peategelase Leksise (Juris Leimanise *alias*) isa poisi kooli panna ning on uhke poja teadmiste üle. Kaasõpilased naeruväärastavad Leksise soovi õpetajaks saada, kuid õpetaja julgustab poissi. Leksise huvi mustlaste ajaloo ning folkloori vastu loobki aluse järgnevatele lugudele kirjeldustele. Roma vaatepunktist jutustatud lood annavad edasi, mida oma kultuuris oluliseks peeti ning välja näidata taheti. Näiteks loos „Mustlaste matused” seletab

¹ Vt ka **K. Salve**, Raamat Läti mustlastest. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 3, lk 243–244.

² **P. Ariste**, Mustlaste raamat. (Tõid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast 7.) Koost U. Sutrop. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.

üks ja teine mustlane eri matusekommete tähendust neid imeks panevatele lätlastele. Romasid kujutatakse elurõõmsate, kavalate ja raskustega hästi hakkama saavatena, perekonda ja traditsioone austavate ning loodusega kooskõlas elavate inimestena. Kirjeldustes tuleb esile eksistentsiaalne, poeetiliseltki väljenduv suhe loodusega: „[---] vana Rinas kutsus [---] oma haljendava mõisa söömala äärde, mida ümbritsesid [---] kuused ja lepad – maalidena seintel, kuusirp – laekaunistusena, lõke – kaminana, öökullid, kaerasorid ja rukki-räägud – moosekantidena” (lk 72). Loos „Mustlase kirik jõekaldal” kirjeldatud saunaskäigu kommete leidub paralleele eesti pärimuseski. On märkimisväärne, et pea samaaegselt Leimanise teose valmimisega kavatses Eestis elanud roma tant-sijanna Lonni Lutt ehk Chaja koostada romade vanu kombeid, uskumusi ja eluviisi tutvustava raamatu.³

V. S.

Eeva Park. Ringmäng ehk aedniku 12 kuud. Tallinn: Hea Lugu, 2022. 110 lk.

Oma aia harimise motiiv eesti kirjanduses hargneb kõige poeetilisemalt ja mitmekülgsemalt lahti Karl Ristikivi romaanis „Rohtaed” (1942), kus see ei jää pelgalt intellektuaalsete ambitsioonide metafooriks, vaid saab nii eksistentsiaalse kui ka praktilise väljundi. Peategelase Juulius Kilimiti rajatud kodune rohtaed pakub nii kirkaid meelelisi elamusi, loomerõõmu, lihtsat oleskelu kui ka toidupoolist. Samal ajal nõuab see töövaeva, virgutab unis-

tusi, suunab eneseteostuse perspektiivi ja vaimseid mõlgutusi, aga ka kujutelmade arenemist ja ajastu moodsate sihikindlat järgimist maalappi korrastades-kujundades. Ning viimaks tabab seda kunagi hoolsalt hoitud aeda metsistumine, mille lunastab juba järgmine põlvkond.

Uemas kirjanduses tuleb aia (hari-mise) motiiv tihtipeale ette omaeluloolises paigakirjanduses, kus see avaldub enamasti kahesuguselt: rohtaia tähendus seisneb kas praktilises kasus või meelelistes elamustes; ajuti haakub sellega muidugi ka eksistentsiaalse turva- või pelgupaiga mõõde. Eeva Pargi praegust kodutalu ja varasemaid (maa)kohti (sh vanaisa pühendumusega rajatud ja hoitud aeda) dokumenteerivas „Ringmänguski” ei ilmne aia tähendus nii laiahaardeliselt kui eelnimetatud Arkaadia-ihalusest kantud romaanis. Ent kuivõrd raamat annab tervikliku ülevaate just aiast kui omaenda loodud maailmast, avalduvad ka aednikuelu ja -hing mitmel moel, nii poeetilises, tundelises, aistilises, vaimses, „jätkuva olemisrõõmu” (lk 12) kui ka muidugi puhtpraktilises ja eneseteostuse plaanis.

Raamat on struktureeritud aastaringina jaanuarist jõuluajani, iga kalendrikuu tegemiste ülevaatele eelneb kirjanduslik moto (Karel Čapek) ja ainestikuga haakuv luuletus Pargi varasemast loomingu, enamalt jaolt esikkogust. Lüürilisust lisavad ajaliste maatööde kirjeldustesse kätketud mälestused ning niisugune eri eluperioodide ja kohtade põimumine annab ka konkreetse maakoha olevikulisusele aegadeülese tunde. Õieti avanebki Pargi koduaed tasakaaluka pidevusena, mitte heitliku ega katkelisena, mida võiks oletada raamatu struktuurist. Saab küll ülevaate igale perioodile iseloomulikust: õiteilust, elurikkuse (sh kahjurit) ja ilmaoludega rindapistmisest, lohkava roheluse kasvumühinast, määratu õunasaagi tarvitamisest, talvistest metsatöödest jne. Kuid

³ „Mustlasprintsess” suvitab Elvas. – Uudisleht 29. IV 1938; vt ka E.-L. Roht-Yilmaz, A. Ross, Romad Eestis: minevik ja tänapäev. – Horisont 2019, nr 6, lk 33.

kõigest mõõdukalt (paiguti ehk liigagi – siin-seal igatsenuks süvemaid kujutusi) ja ajaskaalal läbitunnetatuna jutustamine toob esiplaanile hõrgult kooskõlalise olemisviisi. Aeda ongi mõistetud inimese kontrolliva tegevuse (hoole) ja metsiku looduse vahelise tasakaalupunktina⁴ – see ilmneb samuti „Ringmängus”, kus tasakaalu leidmine puudutab peale maa hooldamise määra („Olen avastanud, et üleliigne korralikkus ei tasu end alati ära – vähemalt mitte minu aias [---]”, lk 88) ka aedniku enesetunnetust, kuivõrd Par-

gile⁵ on tähtis toimida koos aiaga nii, et see oleks mõnus ja ise ei langeks aia orjaks; et lihtne töö ühtaegu annaks „mõtte- ja olemisvabadust” (lk 16). Otsetähenduses öeldu, et „aedniku töö ongi horisontide avamine” (lk 79), üleneb sel viisil ühtlasi metafoorseks: aiapidaja katkematu hool avardab küll silmanähtavalt maastikuvaadet, kuid sellest saab üha turgutust ka siseilm ja mõttering. Lõpuks on aed kui oma maailm ju ka tohutu loominguiliste võimaluste väli.

B. M.

⁴ P. Hobhouse, Aianduse ajalugu. Tlk M. Leht, M. Liivamägi, P. Pedakmäe. Tallinn: Varrak, 2006, lk 422.

⁵ Loetud ja kirjutatud. Eeva Park „Ringmäng ehk aedniku 12 kuud”. – Vikerraadio 28. V 2022.